

A CSALÁD ÖTVEN ÁRNYALATA – A CSALÁDI JOGVISZONYOK SOKSZÍNŰSÉGE A HAZAI MAGÁNJOGBAN*

Fifty shades of family – The complexity of family legal relations
in hungarian private law

KRISTON EDIT** – MÉLYPATAKI GÁBOR***

„Várj, azt hiszem nem értem, hogy mivan,
A nyolc láb benne van a pakliban,
Ez a társas mégis páratlan.”
(Carson Coma)

Absztrakt: A család és a családi kapcsolatok rendszere mindig is komplex rendszert alkotott mind a hétköznapi értelmében, mind jogi értelemben egyaránt. A családi jogviszonyokhoz kapcsolódó joghatások nagyon sokfélék lehetnek és mind a magánjog, mind a közjog területéhez erőteljesen kapcsolódnak. Az állam a családon belüli jogviszonyok rendezése során igyekszik teret engedni az érintetteknek annak érdekében, hogy maguk rendezhessék esetleges jogvitáikat, jogviszonyaikat és csupán akkor avatkozik be, ha a gyengébb fél érdekében szükséges. A családi jogviszonyok szabályozásának bázisa kétségtelenül a Ptk. Negyedik Könyve, ugyanakkor a családok helyzetét még számos jogszabály érinti, így például a szociális jog területe. Ha összehasonlítjuk ezeket a szabályokat azt tapasztalhat-

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból, a K-124797 számú projekt keretében valósult meg. / Project no. K124797 has been implemented with the support provided from the National Research, Development and Innovation Fund of Hungary, financed under the K17 funding scheme.

** DR. KRISTON EDIT
PhD tudományos segédmunkatárs
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Polgári Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
jogedit@uni-miskolc.hu

*** DR. MÉLYPATAKI GÁBOR
PhD egyetemi adjunktus
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
jogmega@uni-miskolc.hu

juk, hogy nem feltétlenül egységesen kezelik a család, családi jogviszony fogalmát. A tanulmány célja ezen ambivalens megközelítések feltárása és elemzése.

Kulcsszavak: család, családi jogviszony, magánjog, polgári jog, szociális jog

Abstract: Family relationships have always a complex system both in the ordinary and the legal sense also. The legal effect of family relations can be diverse, and they have a strong connection with private law and public law. The State tries not to interfere in the legal relations of family members, it gives the same space for the parties that they could solve the legal problems in their own way, and it intervenes only if it is necessary for the weaker party. The basic regulation of family law can be contained in the Civil Law Book (Book 4), but there are more regulations for family members in different acts also – for example, the field of social law. If we compare these rules, we can see that they handled differently the definition of family. The purpose of this study is to analyse these ambivalent approaches.

Keywords: family, family relationship, private law, civil law, social law

Bevezetés – történeti előzmények

A család emberi közösség, amely a társadalom legalapvetőbb egységét képezi. Éppen ezért amióta léteznek társadalmak, azóta létezik a család intézménye is. A társadalmak felépítését többféle tényező is alakította, mint például az adott állam vallása vagy annak berendezkedése. Az ókori társadalmak rendkívül különbözőek voltak és ez jellemezte a családról alkotott felfogásukat is. Az akkori társadalmi szemlélet a nagycsalád eszméjét tartotta követendőnek. A családi viszonyok két legfontosabb eleme ekkor a vérségi kapcsolat és a családtagok feletti jogi hatalom gyakorlása volt. Szinte minden kultúrában a (törvényes) házassági kapcsolat – azon belül is kiemelten a monogám házasság – dominált a partnerkapcsolatok vonatkozásában, a szülő-gyermek viszony tekintetében pedig elsősorban a biológiai kapcsolatra helyeződött a hangsúly, ugyanakkor számos kultúrában elismerésre került az örökbefogadott személy státusza is. Ugyanakkor a család szerepe a korabeli népesedési politikában is fontos szerepet játszott. Voltak olyan kultúrák, ahol minden egyes gyermekkel növekedett az adott család részére adományozott föld nagysága. Hogy mennyire volt erős a családok ilyen módon való támogatása, befolyásolta a földrajzi környezet is.¹ A több gyermek vállalása és támogatása ott volt inkább opció, ahol rengeteg termelésre alkalmas terület állt rendelkezésre. Ahol kevesebb volt, ott inkább a kevesebb gyermek vállalását ösztönözte az állam, vagy egyéb módokon oldotta meg a helyzetet. Ilyen példa a görögöknél és rómaiknál is ismert gyermekítétel intézménye, vagy az inkább az emberáldozatok bemutatása az isteneknek.²

¹ KOVÁCS János: *Társadalompolitika – Szociálpolitika*. Agroiinform Kiadó, Budapest 2006, 36.

² MÉLYPATAKI Gábor: A család, mint szociálpolitikai fogalom. In: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század kihívásainak tükrében* (szerk.: Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett). Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017, 103–119.

A történeti fejlődés következő szakaszát a középkori feudális társadalmi rend kialakulása képezi, amelynek legmarkánsabb jellemzője a személyek különböző társadalmi rendekbe való besorolása volt, ami ebben a korszakban sokkal súlyozottabban jelentkezett, mint a korábbi korokban, és természetesen hatást gyakorolt a korabeli családszerkezet alakulására is.³ A középkori élet egyik legjellemzőbb vonása volt, hogy a vallási dogmák a mindennapok valamennyi színterét áthatották és nagymértékben alakították az akkori emberek gondolkodásmódját. Ami a családról alkotott társadalmi megítélést illeti, a középkor első szakaszában továbbra is a nagycsalád eszméje dominált, amelynek középpontjában a vérségi kötelék és a házasság intézményének primátusa állt. Kezdetben a családtagok hatalom (*mundium*) alatt állásának eszméi maradtak fenn,⁴ ami a katolikus hit és a kánonjog térhódításának köszönhetően elsősorban egyházi jogi kérdéssé vált. A feudalizmus hosszú időre meghatározó tényezője volt a társadalmi berendezkedésnek, a középkor végén azonban bekövetkezett a természetes gondolkodás felszámolása és helyébe az árutermelés és a pénzgazdálkodás lépett. Ez a folyamat szükségszerűen magával hozta a városokban élő polgárság színre lépését, ami jelentős folyamatokat indított el az adott korban. A polgárosodás folyamatában azonban az egyház továbbra is nagyon sokáig fenntartotta dominanciáját, ugyanakkor a jogterületek kialakulásával, elkülönülésével, valamint a hozzájuk kapcsolódó egyedi – és elsősorban – állami normák kialakulásával komoly lépés következett be a modern jogrendszerek kialakulása felé. Ezt követte az államhatárok túllépésének mozzanata. Az államok közötti szövetségek létrejöttének szükségszerű velejárója, hogy közös elvek és normák mentén igyekeznek egy egységes rendszer kiépítésére. A *családi élethez való jog*, mint alapvető jogosultság a magánélethez való jogból kinőve magát foglalta el helyét az alapjogok rendszerében. A nemzetközi jogban az idők folyamán számos olyan államközi megállapodás született, amelyek ezen alapjog védelmét hivatottak biztosítani, és ezek értelmezése a mai korban igencsak sokszínű képet mutat. Nem kell azonban ennyire messzire mennünk a sokszínűség tekintetében, hiszen, ha a hatályos magyar szabályozást vizsgáljuk, hasonló következtetésre juthatunk. A tanulmány célja az, hogy megfelelő módon reprezentálja a család, családi jogviszonyok fogalmának sokszínűségét és azt, hogy akár a fogalmi meghatározásban, akár a joghatások tekintetében milyen progresszív és regresszív megoldások jelennek meg a hatályos jogszabályi környezetben, elsősorban a magánjogi jogviszonyokban. Szerzőpárosként kutatásaink egyesítéséből elsősorban a polgári jog és a szociális jog aspektusainak elemzésére vállalkozunk, és fel kívánjuk térképezni, hogy mely jogviszonyokat tekinti maga a jogalkotás is a leginkább privát szférába tartozó családi jogviszonynak, milyen közös definicionális elemei lehetnek ennek, és a társadalmi innováció hatásai mennyire képeződnek le a család jogi megítélését illetően.

³ BOTH – CSIZMADIA – HAJDU – HORVÁTH – NAGYNÉ: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984, 73–75.

⁴ KISTELEKY – LÖVÉTEI – SZEGVÁRI – RÁCZ – SCHWEITZER – TÓTH: *Egyetemes állam- és jogtörténet; ókor-feudális kor*. HVG-Orac, Budapest, 1998, 239–241. és 245–248.

1. A család alaptörvényi szintű védelme: a jogilag elismert párkapcsolati formák problematikája

Hazánk a nemzetközi elvárásoknak megfelelően az 1949-es Alkotmányban⁵ már rendelkezett – és természetesen a jelenleg hatályos Alaptörvényben szintén rendelkezik – a családi értékek védelméről, sőt intézményvédelmi kötelezettségének egyik legfontosabb eleméről beszélhetünk. Az 1949-es Alkotmány rendkívül szűkszavúan fogalmazott,⁶ amikor kimondta, hogy „a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét”.⁷ A korabeli megfogalmazás kizárólag az állam intézményvédelmi kötelezettségét emelte ki, ugyanakkor a családok védelmének alapjogként történő megítélése és elismerése hiányzott.⁸ További nehézségeket vetett fel, hogy a magánszféra ezen területei elsősorban szociológiai, mintsem jogi téren formálódtak, így a jogi környezet kialakítása és naprakészen tartása komoly kihívások elé állította a jogalkotót.⁹ Az alapjogként való elismerésben nagy szerepe volt az Alkotmánybíróságnak (a továbbiakban: AB), ami működése (jogértelmezése) során tartalommal töltötte meg a fentebb idézett szakaszt. 1995-ben született meg az az alkotmánybíróági határozat¹⁰, melynek döntő jelentősége volt a házasság dominanciájának megtörése kapcsán. Az Alkotmánybíróság ugyanis ebben az esetben az azonos nemű személyek együttélésével kapcsolatosan vizsgálta az említett cikk tartalmát és azt, hogy vajon diszkriminációt valósít-e meg az, hogy kizárólag a külön nemű személyek számára biztosít jogilag védett párkapcsolati formát a jogalkotás. Az indítványozók kifejezetten az azonos nemű személyek házasságkötésének hiányát kifogásolták, így az Alkotmánybíróság elsősorban erre a kérdéskörre reflektált. Megállapította, hogy a házasság hagyományosan egy férfi és egy nő életközösségének tekinthető, amelyet az állam elsősorban arra tekintettel részesít alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ennek megfelelően az alkotmány a jogalkotó számára csupán azt a követelményt támasztotta, hogy a külön neműek közötti házasságkötés feltételeit szabályozza egyenlően, viszont nem foglalta magában azt, hogy az azonos neműek házasodásához is azonos feltételeket biztosítson. Kiemelte azonban, hogy az élettársi kapcsolat intézménye, mint két személy tartós életközössége, megvalósíthat olyan értékeket, amely az érintettek emberi méltóságának egyenlő figyelembevételével, az együtt élő személyek nemétől függetlenül jogi elismerésre tarthat igényt.¹¹ Ezzel a megállapítással azonban – ahogy azt Schanda

⁵ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya (a továbbiakban: 1949-es Alkotmány).

⁶ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Szent István Kiadó, Budapest, 2013, 76.

⁷ 1949-es Alkotmány 15. §.

⁸ SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok – Alkotmánytan II.* Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 310.

⁹ DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: A házasság és a család alkotmányjogi helyzete. *Jura* 2006/1., 16.

¹⁰ 14/1995. (III. 13.) AB határozat.

¹¹ SÁRI – SOMODY: i. m. 311.

Balázs is kiemeli – nem a homoszexualitást, hanem a felek együttélését ismerte el védendő értéknek az Alkotmánybíróság.¹² A döntéssel szemben mind a jogirodalomban, mind a joggyakorlatban merültek fel kritikák. A *Drinóczi – Zeller* szerzőpáros álláspontja szerint a házastársak különmeműsége mindenképpen hagyományos követelmény, ami a házasság eredeti és tipikus rendeltetésével, a gyermeknemzéssel és a gyermekneveléssel összhangban áll. Mindazonáltal a gyermek mint követelmény sohasem volt fogalmi eleme a házasságnak, amiből az következik, hogy a különmeműség kérdése abszolút módon megkérdőjelezhető.¹³ *Szeibert Orsolya* szerint az AB határozat kizárólagosan a vitatott rendelkezések diszkriminatív jellegére koncentrál, azon belül is, hogy megengedhetőek-e az azonos nemű párok hasonló kapcsolatai. Felhívja a figyelmet, hogy ezen párkapcsolatok „önálló megközelítést igényelnek”, hiszen a cél a közel azonos jogi védelem megteremtése lenne, szemben a de facto élettársak helyzetével.¹⁴ A joggyakorlat oldaláról a kritikák abban mutatkoztak meg, hogy az Alkotmánybíróság újra és újra foglalkozni kényszerült a kérdéssel, rábírva a jogalkotást arra, hogy lépéseket tegyen.¹⁵ Jogfejlesztő tevékenységének eredményeként megszületett a 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról (a továbbiakban: Bék. II. tv), amely – néhány fontos kivétel mellett¹⁶ természetesen, de – a házassággal azonos joghatásokat társít a bejegyzett élettársi kapcsolathoz. Mindezt utaló szabály útján rögzíti a jogalkotó, mely szerint, ha a Bék. II. tv. kivételt nem tesz, minden jogszabályban, ahol házastársak jogviszonyait rendezi a jogszabály, oda bele kell érteni a bejegyzett élettársakat is. Ennek megfelelően nemcsak a Ptk. házastársakra vonatkozó családjogi joghatásai, hanem pl. az öröklési jog, de akár a tanulmány témáját képező szociális jogi tárgyú jogviszonyok tekintetében is teljes körű az elismerés és egyezés.

A párkapcsolati formák vonatkozásában azonban nem csak a bejegyzett élettársakról kell szót ejteni, hiszen már meglehetősen régóta jelen van a jogi szabályozásban a de facto élettársi kapcsolat jogintézménye is, bár a jogalkotási megoldásokból levonható következtetések – és ezáltal a kapcsolat családjogi jellegéről való vélekedés – mai napig megosztják a jogásztársadalmat. A bírói gyakorlatban már egészen korán megjelent a de facto élettársak egymással szembeni vagyoni igénye-

¹² SCHANDA Balázs: A házasság intézményének védelme a magyar alkotmányjogban. *Iustum Aequum Salutare* 2008/3., 71.

¹³ DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: A házasság és a család – alkotmányjogi értelemben. *Acta Humana* 2005/4., 77–78.

¹⁴ SZEIBERT Orsolya: Házasság-házasságon kívüli partnerkapcsolat-család a nemzetközi emberi jogi egyezmények, az Alkotmány és az alkotmánybírósági gyakorlat tükrében. In: *Alkotmányosság a magánjogban* (szerk: Sajó András). Complex Kiadó, Budapest, 2006, 258.

¹⁵ Lásd ehhez részletesen KRISTON Edit: A család megítélése Európában, különös tekintettel az azonos nemű párok helyzetére. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium (Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai)* 2019/1., 85–96.

¹⁶ Bék. II. tv. 3. §.

inek rendezése, amelyet akkoriban a polgári jogi társaság szabályaiból vezettek le, majd a *PK. 94. számú állásfoglalásban* rögzítésre is került.¹⁷ Jogszabályi szinten azonban elsőként az *1977. évi IV. törvény*¹⁸ rendezte az élettársak közötti vagyoni viszonyok szabályozását. Ez volt az első jelentős lépés, hiszen elismerték ezáltal, hogy az élettársi kapcsolat létező jogintézmény, ugyanakkor a szabályozás negatívuma volt, hogy a jogalkotó nem tekintette családjogi viszonyznak, ha valaki házasságon kívüli együttélési formát választott. Elhelyezését tekintve a de facto élettársi kapcsolat az 1959-es Ptk. *kötelmi jogi* szabályai közé került, szerződéses jogviszonynak titulálva a felek kapcsolatát. Mindeközben megkezdődött a Ptk. kodifikációja, amely során a jogalkotó kiemelt figyelmet szentelt az élettársi kapcsolatok részletesebb szabályozásának. A de facto élettársi kapcsolatokat *teljes jogú és létező családjogi intézményként kívánta elismerni*¹⁹ a Polgári Törvénykönyv koncepciója, hivatkozva arra, hogy az élettársak társadalmi megítélése jelentős változáson ment keresztül, és a felnövekvő fiatalabb generációk előnyben részesítik az élettársként történő együttélést mint a házasság kínálta lehetőségeket. A szakértői munka során hamar egyértelművé vált, hogy a korábbi szűkszavú szabályozás nem felel meg sem a de facto élettársi kapcsolat tartalmának, sem a társadalmi elfogadottságának. A kapcsolat lényege ugyanis abban áll, hogy a de facto élettársak a házastársakhoz hasonlóan, rendszerint gyermekeikkel együtt családot alkotva élnek, ugyanakkor mindezt a házassághoz képest kisebb kötöttségek között kívánják megélni. Ennek megfelelően a 2003-ban közzétett Ptk. koncepció mellett foglalt állást, hogy a kibővített szabályanyag a CsJK-ban kerüljön elhelyezésre.²⁰ A tervezet két fontos tényezőt értékelte a kapcsolat vonatkozásában, méghozzá a tényleges együttélés időtartamát, valamint a közös gyermek létét, és ezek legalább egyikének megléte esetén biztosította a megfelelő joghatásokat.

2012-ben az Alkotmánybíróság is erősíteni kívánta ezt a jogalkotói szándékot, döntésében ugyanis – melyben a családok védelméről szóló törvény²¹ 7. §-ában található család definíciót vizsgálta – úgy foglalt állást, hogy a család, mint fogalom tartalmát nem határozhatja meg kizárólag a házasság intézménye, hiszen a változó társadalmi konvenciók egyre inkább az alternatív társas együttélési formák felé fordulnak. A fiatalok számára már nem a házasság intézménye és velejárói jelentik az összetartozás és a biztonság alapját. Egyre inkább teret hódít a szocioló-

¹⁷ HEGEDŰS Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010, 20.

¹⁸ 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.

¹⁹ HEGEDŰS Andrea: Az élettárs fogalma és a kifejezés tartalmi vonatkozásai. *Családi jog* 2006/4., 11–12.

²⁰ KÖRÖS András: A családjog jövője: Az új Ptk. Családjogi könyve – a 2013. évi V. törvény és a Szakértői Javaslat összevetése. Első rész: Alapelvek, Házasság, Élettársi kapcsolat. *Családi Jog* 2013/3., 6.

²¹ 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről (a továbbiakban Csvt.).

giai értelemben vett családfelfogás²², amelyre az AB is számos alkalommal hivatkozott határozatában. Ezt ugyanis nemcsak az együtt élő felek vonatkozásában, hanem az általuk nevelt gyermekekkel összefüggésben is rögzítette. Kimondta, hogy az alaptörvényi védelemnek ki kell terjednie azokra a „*tartós jellegű kapcsolatokra*”²³ is, amelyben közös gyermek található, ugyanis ilyen esetekben az intézményvédelmi kötelezettség azon része kerül előtérbe, amely a kapcsolatból eredő új életet oltalmazza, függetlenül attól, hogy a gyermek milyen jogszabályi szinten származó együttélési formából született.

Mindez sokáig összhangban állt az Alkotmányt váltó Alaptörvény L) cikkében foglaltakkal is, mely 2011-ben, a hatálybalépésekor az alábbiak szerint fogalmazott: „*Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját.*”²⁴ Ez a megfogalmazás álláspontunk szerint összhangban áll az Alkotmánybíróság korábban említett gyakorlatával is, hiszen a házasság intézményvédelmi kötelezettségét továbbra is deklarálja, ugyanakkor nem teszi kizárólagossá a jogintézményt a párkapcsolatban élők számára. Az Alaptörvény negyedik módosítása, mely 2013. április 1-jétől hatályos, jelentős változást indukált az említett cikk tekintetében. Kiegészült ugyanis az (1) bekezdés az alábbiakkal: „*A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.*”²⁵ Ezzel a kiegészítéssel a jogalkotó a 2012-ben az AB által megsemmisített család fogalmát pótolta és az Alaptörvény szintjére emelte, melynek kedvező és kevésbé kedvező hatásai egyaránt megfigyelhetők a családjogi jogviszonyok tekintetében. A szülő-gyermek viszony ilyesfajta kiemelése ugyanis az intézményvédelmi kötelezettséget a tipikus és atipikusnak²⁶ mondható családjogi jogviszonyokra egyaránt kiterjeszti, legalábbis álláspontunk szerint valamennyi relációban értelmezhető, a párkapcsolatok terén azonban jelentős korlátozást eszközöl. Azzal ugyanis, hogy a családi kapcsolat alapjaként kizárólag a házasságot nevezi meg, a tartós együttélés más formáinak elismerése – így az intézményvédelmi kötelezettség biztosítása – álláspontunk szerint már nem egyértelmű. Pedig az Alkotmánybíróság már az 1995-ben született határozatában is arra hívta fel a figyelmet, hogy az emberi méltóságból nem a házasság alapjogi védelme, hanem a szabad és befolyásmentes párválasztás lehetősége következik, így jogosnak érezzük a kérdést, hogy ez miért ne vonatkozhatna a jogilag szabályozott egyéb párkapcsolati formákra. Megjegyezzük, hogy a Bék. II. tv. 3. §-a felveti azt a további kapcsolódó kérdést, hogy ha minden jogszabály esetében, ahol a jogalkotó a házasság intézményét említi, ott bele kell értenünk a bejegyzett élettársakat is, akkor ez vonatkozik-e az Alap-

²² KRISTON Edit: A család és ami mögötte van – A szociológia válasza a fogalomalkotás tükrében. In: *Doktoranduszok Fóruma, A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa* (szerk.: Prof. dr. Szabó Miklós). Miskolc, 2018, 63–67.

²³ 43/2012. (XII. 20.) AB határozat.

²⁴ Alaptörvény L) cikk (1) bekezdés – közlönyállapot.

²⁵ Alaptörvény L) cikk – 2013. április 1. utáni állapot.

²⁶ A tipikus és atipikus családi jogviszony részleteit lásd a következő fejezetben.

törvény L) cikkére is. Álláspontunk szerint azzal, hogy a jogalkotó az univerzális alkalmazhatóság és kompatibilitás elvét juttatja érvényre a 2009-es jogszabályban – hangsúlyozva természetesen továbbra is az érintett 3. § további bekezdéseiben foglalt kivételek jelentőségét –, így irányadó lehet az Alaptörvény vonatkozásában is. A de facto élettársak helyzete és megítélése ugyanakkor mindenképpen kérdéses marad.

2020-ban a jogalkotás kilencedik alkalommal módosította az Alaptörvényt. A megjelenő modifikáció az L) cikket ismételten érintette, aminek első bekezdése újabb mondattal bővült. Eszerint „*az anya nő, az apa férfi*”²⁷. E mondat biológiai szempontból megkérdőjelezhetetlen álláspontunk szerint, így a származás ténykérdésének szempontjából vitathatatlan. Maga a Ptk. Családjogi Könyve is a származással összefüggő szülői státuszokra vonatkozó normaanyagában következetesen igazolja ezt, hiszen az anyaságot magát a jogalkotás eddig is ténykérdésként kezelte²⁸, az apaságot pedig – bár vélelmek útján állapítja meg – mégis minden esetben férfi személyéhez köti. Az indokolás szerint „*az emberi közösségek típusaira és összetételére vonatkozó természeti törvényszerűségek, az azokkal harmonizáló és a közösségek fennmaradását biztosító, a teremtés rendjéből fakadó fogalmak jelentésének folyamatos fenyegetettsége, adott esetben azoknak az eredetivel ellentétes tartalmú megfogalmazására történő törekvés kétségeket támasztanak azzal kapcsolatban, hogy megvédhetők-e az eljövendő generációk érdekei, jogai és jóléte az Alaptörvény értékrendje mentén. Az alkotmányozónak ezért világosan rögzítenie kell egyes tényeket, mint az anya nőként, az apa férfiként való teremtettsége, és le kell fektetnie azokat az alapvető garanciákat, amelyek a gyermekeket és az eljövendő generációk jogait hivatottak védeni, így különösen a gyermek születési nemének megfelelő önazonossághoz való, valamint azon joga, hogy Magyarország alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelésben részesüljön.*”²⁹ Ebben maga a jogalkotó is elismeri, hogy ténykérdés rögzítése történt meg az Alaptörvényben, ugyanakkor felveti a kérdést, hogy az anya és az apa jogi státusza kizárólagosan csak ezen személyekhez köthető-e. A származás ténye alapján mindenképpen, ugyanakkor az általunk vizsgált és a következő fejezetben bemutatott atipikus családformák – családi jogviszonyok – esetében már vitatható a kérdés.

2. A családi jogviszony rendszere a Ptk. alapján

A családi jogviszonyok az évek során rendkívül dinamikusán változtak a különböző jogszabályok fényében. Ahogy a történeti fejlődést bemutató bevezetőben is utaltunk rá, korábban a származás és a házasság azon kizárólagos tények közé tartoztak, melyek jelentősen meghatározták a családi jogviszonyok rendszerét is.

²⁷ Alaptörvény L) cikk (1) bekezdés 2021. április 14-i állapot.

²⁸ „*A gyermek anyja az a nő, aki megszülte.*” – 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) 4:115. § (1) bekezdés.

²⁹ Alaptörvény kilencedik módosításának indokolása.

Ezt már nagyon korán kiegészítette az örökbefogadás jogintézménye, mely már korai jogunkban is a származással sokszor egyenrangú családi kapcsolatot eredményezett. A magyar családjogi szabályozás is igencsak komoly régmúltra tekint vissza. 1953. január 1-jén lépett hatályba a házasságról, családról és gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Csjt.), amely a jelenleg hatályos Ptk. hatálybalépéséig majdhogynem egységesen szabályozta a családjogi viszonyokat. Ezt egészítette ki később a Bét II. tv. A Csjt. a tradicionalitás mezsgyéjén haladva határozta meg a családi jogviszonyok személyi és vagyoni joghatásait, elsősorban a származáson, örökbefogadáson és házasságon alapuló családi jogviszonyok formájában. Ezen családi jogviszonyok azok, melyet a vizsgált kérdéskör szempontjából *tipikus családformának* – ezzel együtt *tipikus családi jogviszonynak* titulálunk. Részletesebben megvizsgálva a joganyagot azonban láthatjuk, hogy ezen tényhelyzetek jogviszonnyal való párosításának kizárólagossága már ekkoriban is megkérdőjelezhető volt.³⁰ Az atipikus családformák megjelenése ezzel szemben a Ptk. hatálybelépésével kezdődött, ami által a családi jogviszonyok köre igencsak kibővült és ma már nem csak olyan kapcsolatrendszereket foglalnak magukban, amelyek a tipikus formák esetében fennálló tényhelyzeteknek eleget tesznek. A párkapcsolati formák vonatkozásában itt mindenképpen vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze a házasság mellett jelentkező élettársi kapcsolatok helyzete. A bejegyzett élettársi kapcsolat ugyanis, ahogy az előző fejezetben bemutattuk, sok tekintetben azonos a házassággal, így mindenképpen a családi jogviszonyok egyik formájának kell, hogy tekintsük. Megjegyzendő azonban, hogy a kapcsolathoz fűződő korlátozásokat, kiemelten a közös örökbefogadás lehetőségének kizárását sokszor kifogásolják az érintettek, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy esetükben ne valósulhatott volna meg a teljes családban éléshez való jog elérése, hiszen arra még nyitva állt a lehetőség számukra is, hogy egyikük megindítsa az örökbefogadási eljárást³¹, és annak sikeressége esetén a gyermek szülői státuszába kerüljön, míg a másik esetében a mostohaszülői státusz következett ebből a helyzetből. Ez azonban a szülői felügyeletet érintő jogok tekintetében jelentős differenciáltságot idézett elő, hiszen az kizárólagosan az örökbefogadó szülőt illette meg, míg a mostohaszülő részéről nem tette lehetővé az egyébként közösen nevelt gyermeket érintő kérdésekbe való beleszólást. A múlt idő használatát a Ptk. legutóbbi módosítása indokolja, amely az örökbefogadás normáit érintette. 2021. március 1-jétől ugyanis főszabállyá vált a házastársak örökbefogadása³² és csak különös méltánylást érdemlő esetben – miniszteri engedélyhez kötöttek – teszi lehetővé az egyedülálló személyek örökbefo-

³⁰ Az apasági vélelmek szabályozása során már a Csjt. is többféle apasági vélelmet rögzített, megvizsgálva azonban ezek keletkezésének jogszabályi feltételeit, láthatjuk, hogy az apaság bírói megállapításának kivételével a jogalkotó sehol sem teszi jogi kötelezettséggé a származás tényének igazolását. – Vö. Csjt. 35–40. §.

³¹ Megjegyzendő azonban, hogy a jogalkotó már ekkor a házastársak örökbefogadását preferálta. (Ptk. 4:120. § és 4:121. § 2021. március 1. előtti állapota).

³² 4:121. § (1) bekezdés 2021. március 1. utáni állapota.

gadasát.³³ Nos jelen pillanatban ez utóbbi rendelkezésnek a gyakorlati megvalósulását és alkalmazását még csak találgathatjuk, de mindenképpen elgondolkodtató, hogy mennyiben egyeztethető mindez össze az örökbefogadás céljával, azzal, hogy a gyermek családi környezetében nevelkedjen.

A de facto élettársak helyzete még inkább kétséges a családi jogviszonyok rendszerében, hiszen az előző fejezetben a történeti elemzésben addig jutottunk, hogy a Ptk. kodifikációja során a cél a családjogban való teljes körű elhelyezése volt a jogintézménynek. Ez az elképzelés azonban nem valósult meg, a törvényjavaslattal szemben ugyanis az utolsó pillanatban módosító indítványt nyújtottak be, melynek elfogadásával a Ptk.-ban egy elég sajátos jogi megoldás született. A módosító indítvány magyarázata szerint a de facto élettársak között „*magánjogi jogviszony*” áll fenn, aminek alapja „*a felek szerződése, amelyben mindenre kiterjedően rendezhetik kapcsolatukat*”.³⁴ Az indokolás legvitathatóbb kijelentése azonban az, hogy aki élettársi kapcsolatot létesít, az nem kívánja magára nézve érvényesíteni a házasság és a család belső jogi rendjét, ezért e kapcsolatokhoz nem fűződhetnek családjogi joghatások.³⁵ A módosító indítvány kapcsán a jogalkotó rendkívül éles szemléletváltása figyelhető meg, ugyanis a koncepció készítése kapcsán teljesen más magyarázattal szolgált a de facto élettársak szabályozását illetően. A Szakértői Javaslat indokolása ugyanis arra hívta fel a figyelmet, hogy a de facto élettársak jogviszonyát rendező szabályanyag Családjogi Könyvben történő elhelyezése *azt juttatja kifejezésre – az európai államok többségéhez hasonlóan –, hogy családjogi kapcsolatnak tekinti azt annak ellenére, hogy elismertsége és támogatottsága nem azonos a házasságéval*. A javaslat azt is figyelembe vette, hogy aki de facto élettársi kapcsolatot akar létesíteni, az jogi szempontból kötetlenebbül kívánja e társas kapcsolatát alakítani, így a jogalkotás is csupán keretszabályokkal, de a korábbiakhoz képest részletesebben kívánja rendezni a de facto élettársak jogviszonyát.³⁶ A Szakértői Javaslattól jelentősen eltérő jogalkotás oka minden bizonnyal abból eredhet, hogy a de facto élettársak jogainak erősítése a család és a házasság intézményeinek további gyengítéséhez vezethet, ami által a családjog hosszú időkre visszanyúló és tradicionális alapokon nyugvó rendszere megrendülhet. Mindazonáltal egyre többen választják nemcsak hazánkban, hanem világszerte az alternatív párkapcsolati formákat, aminek eredményeképpen olyan társadalmi tendencia alakult ki, amit a jogalkotás nem hagyhat figyelmen kívül.³⁷ A jogalkotót azonban

³³ 4:121. § (4) bekezdés.

³⁴ T/7971/106 számú módosító javaslat indokolása. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0106.pdf>, 2021. április 14.

³⁵ T/7971/106 számú módosító javaslat indokolása. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0106.pdf>, 2021. április 14.

³⁶ A Ptk. Szakértői Javaslatának magyarázata. Lásd még: HEGEDŰS: Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében... i. m. 68–69.

³⁷ KÖRÖS András: Szerkesztőbizottsági javaslat: Harmadik rész – Az élettársi jogviszony. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2006/2., 3.

mégsem sikerült meggyőzni, hiszen az élettársakra vonatkozó normák nagy része³⁸ a kötelmi jog szabályai között maradt, vitathatóvá téve a családjogi jogviszony jellegét a jogintézménynek. Akadnak azonban, akik a kapcsolat családi jogviszonyként történő elismerése mellett teszik le voksukat³⁹, sőt a joggyakorlat is meglepő módon ebbe az irányba tett lépéseket. A BH 2021.11. számú eseti döntésében a Kúria a Ptk. rendszertani értelmezésén túllépve jelentőséget tulajdonított a felek tartós együttélésének, amelyből az a következtetés vonható le, hogy a szabályanyag elhelyezése ellenére két személy tartós együttélése alapot adhat a családi jogviszonyként történő elismerésre. Az említett esetben egy közel 28 évig tartó érzelmi és gazdasági közösség állt fenn a felek között, akiknek közös gyermekeik is születtek, ugyanakkor a kapcsolat megszűnésekor már minden gyermek nagykorú volt, önálló életet élt. A Kúria úgy foglalt állást, hogy a Ptk. az élettársi kapcsolatot, ugyan, mint kötelmi jogviszonyt a Kötelmi Jog szabályait tartalmazó Hatodik Könyvben rendezi, ugyanakkor vannak családjogi hatásai is, a családjog szabályait összefoglaló Negyedik Könyvben rendezett élettársi tartás és az adott ügy tárgya, az élettársak lakáshasználata. Ebből pedig az következik, hogy az élettársi kapcsolatnak a Családjogi Könyvben szabályozott hatásaira is kiterjednek a családjog önálló alapelvei⁴⁰, legfőképpen a méltányosság és gyengébb fél védelme. Megállapította, hogy az alapelvbe ütközne, ha 28 évi együttélés és három gyermek felneve-

³⁸ A kötelmi jogban találjuk az élettársak definícióját, a törvényes vagyoni jogi rendszerük és vagyoni jogi szerződésük normáit és a lakáshasználat szerződéssel történő rendezését. Ptk. 6:514. §–6:517. §.

³⁹ Lásd SZEIBERT Orsolya: *Az élettársak és vagyoni viszonyaik: különös tekintettel a magyar ítélkezési gyakorlatra és a házasságon kívüli partnerkapcsolatok szabályozási megoldásaira Európában*. HVG-Orac, Budapest, 2010.; KÖRÖS András: *Szerkesztői javaslat: Harmadik rész – Az élettársi jogviszony. Polgári Jogi Kodifikáció 2006/2.*, 3–10.; HEGEDŰS: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében...* i. m.; KRISTON Edit: *A de facto élettársi kapcsolat és törvényen alapuló vagyoni viszonyaik. Ügyvédek Lapja* 2019/9–10., 28–32.

⁴⁰ Megjegyzést érdemel a CsJK alapelveinek vizsgálata is, hiszen a szabályanyag elejére helyezve, generális jelleggel rendeli ezek alkalmazását jogalkotásunk. Ez azt jelenti, hogy valamennyi a CsJK-ban szabályozott jogviszonyra irányadóak, ugyanakkor kérdést vetett fel a Kúria említett, 2021-es határozatáig, hogy a család védelme mint alapelv, vagy akár a gyermek érdekének elsődlegessége mennyiben hatottak ki az élettársi kapcsolatokra, főképp azokra, ahol nem volt gyermek vagy nem közös gyermeket neveltek a felek. A jogirodalomban különböző álláspontok jelentek meg, ahol inkább differenciáló tényezőnek értékelték a CsJK ezen megoldását, álláspontunk szerint azonban a Kúria döntése megnyitotta az utat a de facto élettársi kapcsolat valamennyi formájának családi jogviszonyként történő elismeréséhez.

Az alapelvek megítéléséhez lásd részletesebben: BARZÓ Tímea: *A családjog alapelvei és érvényesülésük nehézségei. Miskolci Jogi Szemle* XII. évfolyam, 2017, Különszám, 37–58.; BARZÓ Tímea: *A gyermek érdekének védelmét erősítő családjogi alapelv érvényesülésében felmerülő ellentmondások. Opuscula Civilia* 2017/2., http://archiv.akk.uninke.hu/uploads/media_items/2017_-evi-8_-szam_opuscula-civilia.original.pdf, 2021. március 2.

lése után az együttélés alatt szerzett közös lakásban az alperes önkénye miatt a gazdálkodásból kizárt felperest még használati jog sem illetheti meg.⁴¹ A döntésből tehát egyértelműen látszik, hogy a Kúria nem a tartós együttélés és a gyermeknevelés feltételeinek konjunktív alkalmazását hangsúlyozza a kapcsolat családjogi jogviszonynak minősítése során.

Az atipikus családformák másik részét a rokonság körében megjelenő és a Ptk. szabályrendszere alapján rendszertani szempontból is családi jogviszonynak minősített élethelyzetek képezik. A rokonság fogalmi meghatározását illetően konkrétumokkal nem találkozunk a Ptk.-ban, egységes definíciót nem tartalmaz arra nézve, hogy ki minősül rokonnak és ezáltal ki lehet családi jogviszony alanya. A 4:96–97. § foglalkozik a rokoni kapcsolatokkal, amely a Ptk. szerint elsősorban a leszármazáson vagy örökbefogadáson alapulhat.⁴² Amennyiben azonban a felek között megvalósul a származás vagy az örökbefogadás, az szülő-gyermek viszonyt eredményez és – ahogyan a jogszabály is folytatja – a gyermek a szülő minden egyenesági és oldalági rokonával rokoni kapcsolatba kerül.⁴³ E két kritérium az, amely számunkra tipikussá tehet egy családi kapcsolatot, ennek megfelelően az atipikus formák közé azok a kapcsolatrendszerek sorolhatóak, melyek nem a származáson vagy örökbefogadáson, mint tradicionális élethelyzeteken alapulnak, hanem más körülmény alapozza meg a felek között létrejövő családi jogviszonyt. Ezek közül néhány szintén nem újdonság a Ptk. rendszerében, hiszen pl. a mostohaszülő-mostohagyermek közötti jogviszony jogi védelme a Csjt. hatálya alatt is létezett. Már a Csjt. 60–62. §-aiban foglalt rendelkezések lehetővé tették azt, hogy a mostohagyermek igényt formáljon a vérszerinti szülő házastársától vagy bejegyzett élettársától tartás teljesítésére, feltéve, hogy a mostohaszülő beleegyezett abba, hogy a vér szerinti szülő behozza a gyermeket a közös háztartásba. Ennek egyfajta hozadéka lett, hogy viszonyossági alapon a mostohaszülő is tartást igényelhetett a mostohagyermektől, amennyiben eltartásáról hosszabb időn át gondoskodott.⁴⁴ E szabály a Ptk.-ban is továbbélt a 4:198. § és 4:199. § (1) bekezdésekben. Ami azonban a jogalkotás szintjén újdonság, az a korábbi bírói gyakorlat megjelenése, és ezáltal egy újabb atipikus családformának a jogi védelme a 4:199. § (2) bekezdésében. Ez a szakasz a nevelőszülő tartási igényét biztosítja, méghozzá akkor, ha a nevelőszülő a nevelt gyermeket hosszabb időn át ellenszolgáltatás nélkül gondozta. Ahogy utaltunk rá korábban is a jogviszony a bírói gyakorlatban már ismert volt, hiszen a hatályon kívül helyezett, de a tartási jogvitákban sokszor mégis irányadó szempontrendszert összefoglaló 8. számú irányelv már korábban is elismerte e kapcsolat jelentőségét.⁴⁵ Ez az, ami magában a Ptk. rendszerében is megje-

⁴¹ BH 2021.11.

⁴² Ptk. 4:97. § (1) bekezdés.

⁴³ Ptk. 4:97. § (2) bekezdés.

⁴⁴ Csjt. 62. §.

⁴⁵ Lásd részletesen: A Legfelsőbb Bíróság 8. számú irányelve. BENCZE Lászlóné: A rokonok eltartása. In: *A családjog kézikönyve* (szerk: Kőrös András). HVG-Orac Kiadó, Budapest, 1995, 444.

lent, elismerve ezzel, hogy a gyermeket nevelő, ugyanakkor a gyermekkel vérségi kapcsolatban nem álló személyek ugyancsak lehetnek családi jogviszony alanyai. Fontos ugyanis kiemelni annak a jelentőségét, hogy a 4:199. § (2) bekezdés nem csupán a nem vér szerinti élettárs szülő helyzetét rendezi, hanem például azon személyekét is, akiknél a gyermek elhelyezésre került és mint harmadik személy gondoskodik a gyermekről.⁴⁶

A másik ilyen neuralgikus kérdés, ami az atipikusnak mondható családi kapcsolatok körét bővíti, a kapcsolattartás szabályanyagában fedezhető fel. A kapcsolattartás célja ugyanis egyértelműen az, hogy a gyermektől különálló személyek – családtagok, vagy ahogy maga a Ptk. is említi, a hozzátartozók – jelen lehessenek a gyermek életében. A 4:179. § számos személyt nevesít a gyermekkel való kapcsolattartás jogosultjaként, többek között a távolabbi rokonokat, mint gyermek szülőjének testvérét vagy akár a mostohaszülőt, nevelőszülőt is, de további atipikus formákkal is találkozhatunk, mint a gyám vagy az a férfi, akinek apasági vélelmét megdöntötték.⁴⁷

3. A családi jogviszonyok sokszínűsége (?) a szociális jog szemszögéből

A családi élet, mint meghatározó tény már csak azért is fontos, mert a szociális törvénykezés egyik fontos feladata, hogy a családi élet nehézségein vagy a család valamely funkciózavarán segítsen. Éppen ezért fontos a címben megjelölt fogalom tisztázása, mivel meglátásunk szerint a Ptk. és az Alaptörvény szerinti értelmezés a szociális jogintézmények alkalmazásánál nem mindig visz előre. Sőt álláspontunk szerint ellentét húzódik meg az egyes jogszabályok családeértelmezései között. Ezt az ellentétet a gyermek érdekének védelme mentén oldhatjuk fel. Ezért érdemes megvizsgálni, hogy a szociálpolitika területén hol, milyen jogszabályokban találkozunk a család fogalmával. Szociális területen a dolgozat szempontjából lényeges a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (a továbbiakban: Szociális törvény) és a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény (a továbbiakban: Cst.).

3.1. A Szociális törvény és a Cst. fogalmi készlete

Meglátásunk szerint a Ptk.-hoz kidolgozott jogtudományi megfogalmazás nem alkalmazható a szociális területekre általános jelleggel, ezért megvizsgáljuk a Szociális törvény fogalomhasználatát.⁴⁸ A Szociális törvény alapján a *család egy la-*

⁴⁶ Itt kell azonban megjegyezni, hogy a Ptk. szóhasználatában nevelőszülőnek az érinteteket hívja, ugyanakkor ez az alanyi kör élesen elválik a gyermeket nevelőszülői tevékenység, mint a gyermekvédelmi ellátások egyik speciális formájaként nevesített jogviszony keretében gondozó személyektől. Ez utóbbit maga a Ptk. is gyermekvédelmi nevelőszülőnek nevezi. – Vö. Ptk. 4:122. § (2) bekezdés, valamint az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 5. § ny) pontja.

⁴⁷ Ptk. 4:179. §.

⁴⁸ Nóra JAKAB: The maze around a social benefit. In: *A Szociális segély csökkentésének hatásai a vidéki Magyarországon. 2012: interdiszciplináris dokumentáció* (szerk: Nagy Katalin). Pro Cserhát Egyesület, Budapest, 2013, 1–43.

*kásban, vagy személyes gondoskodást nyújtó bentlakásos szociális, gyermekvédelmi intézményben együtt lakó, ott bejelentett lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkező közeli hozzátartozók közössége.*⁴⁹

Ebből a meghatározásból is látszik, hogy a szociális ellátások közege egy sokkal neutrálisabb megfogalmazást tesz szükségessé. A családnak ez a fogalma egy sokkal praktikusabb meghatározás, ugyanakkor eltér a korábbiakban kifejtettektől. A praktikum abban jelentkezik, hogy közeli hozzátartozók közösségéről beszél. A család több fajtája is beleillik a fogalomba a klasszikus családtól a csonka családig. A közeli hozzátartozó fogalom, amin a család meghatározása alapul:

- *a házastárs, az élettárs,*
- *a húszévesnél fiatalabb, önálló keresettel nem rendelkező; a huszonhárom évesnél fiatalabb, önálló keresettel nem rendelkező, nappali oktatás munkarendje szerint tanulmányokat folytató; a huszonöt évesnél fiatalabb, önálló keresettel nem rendelkező, felsőoktatási intézmény nappali tagozatán tanulmányokat folytató vér szerinti, örökbe fogadott, illetve nevelt gyermek,*
- *korhatárra való tekintet nélkül a tartósan beteg, az autista, illetve a testi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos vér szerinti, örökbe fogadott, illetve nevelt gyermek, amennyiben ez az állapot a gyermek 25. életévének betöltését megelőzően is fennállt (a továbbiakban: fogyatékos gyermek),*
- *a 18. életévét be nem töltött gyermek vonatkozásában a vér szerinti és az örökbe fogadó szülő, illetve a szülő házastársa vagy élettársa.*⁵⁰

A közeli hozzátartozó fogalma sokkal szélesebb ebben az esetben, mint a Ptk.-beli meghatározás. A közeli hozzátartozók meghatározása maga is neutrális, hiszen megemlíti az élettársat, mely személy akár azonos nemű is lehet. Így szociális szempontból akár egy azonos nemű pár is családnak minősíthető, és részesülhet a családokat érintő jogi védelemben. Mindezen széles értelmezési lehetőség mellett speciális esetekről is beszélhetünk, mint a fogyatékos gyermek családban maradása 25. év fölött, illetve a „mostoha” szülő kérdésköre. Fontos megemlítenünk azt is, hogy a család fogalmát jelen helyzetben el kell különítenünk a háztartás fogalmától. A háztartás fogalmának a szakirodalmi meghatározása szerint az egy lakásban együtt lakó, ott bejelentett lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkező személyek közössége.⁵¹

A háztartás és a család fogalma a gyakorlatban fedik egymást sokszor, hiszen egy háztartás tagjait a család tagjai adják. De lehetőséget adnak olyan értelmezésre is, mely alapján együtt lakó rokoni kapcsolatokkal nem rendelkező személyek csoportját egységként kezeljük. Sokszor azonban egy-egy támogatás alapját jelenti a háztartásban lévők száma, és/vagy keresete. Ebben az esetben, jogi értelemben a

⁴⁹ Szociális tv. 4. § (1) bekezdés c) pont.

⁵⁰ Szociális tv. 4. § (1) bekezdés d) pont.

⁵¹ SZÜCS Zoltán: *A háztartás és család fogalma*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2006, 11.

családdal magával azonosítható a háztartás meghatározása, éppúgy, mint az egyes képletekben használatos fogyasztási egység kifejezés.

A fentiekből is kitűnik, hogy a szociális törvény sok helyen támaszkodik erre a fogalomra, és talán ennek köszönhetően sikerült az értelmező rendelkezésekben a lehető legsemlegesebben meghatározni. Felmerül azonban kérdésként, hogy a szociális törvény fogalmát tekinthetjük-e *lex specialis*-nak az Alaptörvény L) cikkéhez képest, illetve az időbeliség is egy fontos kérdés. Meglátásunk szerint attól, hogy a jogalkotó megváltoztatta az alapdefiníciót az Alaptörvény L) cikkében, az magára a Szociális törvény fogalmi készletére nincs hatással. Mivel nem azonos szintű jogszabályokról van szó, továbbra is betölti *lex specialis* szerepét. Az igazi ellentét ott látjuk, hogy az új alkotmányos és egyéb végrehajtási rendelkezések az új kapcsolatrendszerek kialakulásának a gátjai lesznek, így egyes értelmezési tartományok kiüresedhetnek. Emellett az élettársi kapcsolatok családként való elismerése fog feszültséget generálni, ami az örökbefogadás szabályainak megváltozása miatt is keletkezett. Érdekes és fontos kérdés, hogy mondjuk egy élettársi kapcsolatot a szociális ellátások kapcsán családnak is tekinthetünk, addig az új örökbefogadási szabályok alapján, ahogy azt írtuk is, nem. Ugyanazt a kapcsolatrendszert másképp értelmezik a jogszabályok a szociális ellátások területén, mint a gyermekvédelem területén. A kérdés vizsgálata külön érdekes, ha becsatornázzuk a Cst. fogalmi készletét is. A Cst. a családi támogatásoknak az alanyi jogon járó körét szabályozza:

- családi pótlék
- gyermekgondozást segítő ellátás
- gyermeknevelési támogatás
- anyasági támogatás.⁵²

Ahogy említettük is a Cst. nem határozza meg a családot, mint fogalmat. A családot egy adott dologként kezeli. Ez annyit tesz, hogy implicit módon találunk rá a család ismérveire, melyek egyrészt fakadnak az értelmező rendelkezésekből és az egyes ellátások jogosulti körének meghatározásánál. Az értelmező rendelkezések között megtaláljuk az egyedülálló fogalmát, mely akár a család negatív meghatározása is lehetne. Egyedülálló személy az, aki hajadon, nőtlen, özvegy, elvált, házastársától külön él és nincs élettársa.⁵³ Ez a fogalom jelen témánk szempontjából kiindulópont lehet, még akkor is, ha vannak úgynevezett nehéz jogi esetek. Nehéz jogi esetek alatt azokat a helyzeteket értjük, mikor a fennálló főleg élettársi kapcsolat eltitkolásra kerül a magasabb összegű ellátás érdekében.⁵⁴

A Cst. sajátosságaiból kiindulva az ellátásra jogosultak körével jellemezhető. Természetesen ez sokkal tágabb, mint amit a család, mint mikroklíma fogalmá-

⁵² HUNGLER Sára – KENDE Ágnes: Nők a család- és foglalkoztatáspolitikai kereszttűztűjén. *Pro Futuro* 2019/2., 100–117., <https://doi.org/10.26521/Profuturo/1/2019/3881>.

⁵³ Cst. 4. § a) pont.

⁵⁴ ORBÁN Zsófia – PAPP Andrea Krisztina: *Családtámogatási kézikönyv*. Complex Kiadó, Budapest, 2012, 24.

ba tartozónak vélnénk. Ez azonban nem véletlen, hiszen a támogatás azoknak is jár, akiknek család nélkül kell felnőniük. Elmondhatjuk, hogy a családot, mint fogalmat jelen esetben a törvény céljából kell kiolvasnunk. A család egy olyan közösség, mely az ellátandó gyermekre tekintettel ellátásban részesül. Így az értelmezés a lehető legszélesebb spektrumon mozog, hiszen a támogatás szempontjából család a gyermekét egyedül nevelő személy, de átvitt értelemben az a szociális intézmény is, ahol ellátják a gyermeket. A fogalommal párhuzamosan még egy dolgot meg kell vizsgálnunk, ez pedig nem más, mint az érzelmi kötődési skála. Az említett skálára a törvény juttatási rendszere nincs tekintettel, illetve csak az extrém esetekre. Ilyen extrém eset, mikor a gyermek saját maga válik az ellátás jogosultjává.⁵⁵

A Cst. esetében meg kell azt is jegyeznünk, hogy az általa szabályozott ellátások sokáig a Szociális törvény hatálya alá tartoztak. Ebből levonható az, hogy amennyiben szükséges egy fogalom alkalmazása, analógia útján a Szociális törvény definíciója érvényesülhet, mint ultima ratio. A család meghatározásának nem elsősorban direkt, hanem indirekt szerepe van.

Ezek az ellátások a társadalombiztosítási szempontból biztosítottak nem tekintett szülőknek is járnak. Mivel a jogszabály a családot adott dolognak tekinti, ezért a jogosultságok további vizsgálata nem jelenik meg. Ebből a szempontból inkább nevezhetnénk gyermekekre tekintettel adott ellátásnak, ha szeretnénk igazítani az aktuálpolitikai megfogalmazáshoz. Ezeket az ellátásokat a gyermek családba érkezésének a ténye keletkezteti, illetve az anyasági ellátás esetében a megfelelő számú terhesgondozáson való részvétel. Nem a családhoz, mint jogintézményhez kapcsolódik az ellátás. A családi kapcsolatokat feltételezi, de ezen jogi keretek hiánya sem eredményezi az ellátás elvételét. Mondhatjuk inkább, hogy a jogszabály elnevezése felett kicsit talán eljárt az idő, bár megalkotásakor is voltak olyan életközösségek, ahol nem a család klasszikus jogi keretei között nevelkedett a gyermek. A Cst. általános indoklása szerint „[a] törvényjavaslat a támogatások állampolgári joggá tételével a gyermekes családokat kedvezőbb helyzetbe hozza és ezáltal javítja a gyermekvállalás és gyermeknevelés feltételeit”. Ez az indoklás olvasata, amely vizsgálja a mondat teljes szöveggörnyezetét és a kialakult gyakorlatot is. A jogalkotó a Cst. megalkotásakor automatikusan családnak tekintett minden olyan életközösséget, amelyben gyermek neveltek. Ma sincs ez másképp. Mivel a jogosultságok alanyi jogon járnak a gyermekre tekintettel, az ellátások függetlenek attól, hogy a családi jogállása milyen. Ahogy korábban említettük is, a gyermek érdeke mentén történik az ellátások biztosítása. Ilyen szempontból a család fogalmába vonhatjuk az élettársi kapcsolatokat, de az egyszülős családokat is akár, mivel a gyermek jogán családtámogatásokra jogosult.

Ilyen szempontból a dilemmánk is hasonló a Szociális törvényhez kapcsolódóan. Egy élettársi kapcsolatot, amelyből származik legalább egy gyermek, akár örökbefogadás útján is, az a Cst. szerint család, hiszen a gyermekre tekintettel családi támogatásban részesülnek a szülők. Ugyanez a képlet a gyermeket egyedül

⁵⁵ *Tájékoztató a gyermekek után járó ellátásokról.* Emberi Erőforrások Minisztériuma Központi Ügyfélszolgálati Iroda, 2020, 9.

nevelő szülő esetében. Az örökbefogadás új szabályai szerint ezen személycsoportok, akik élettársként vagy egyedül szeretnének gyermeket vállalni, el sem juthatnak addig, hogy a választott életformájukban a családi élethez való jogukat gyakorolják, csak ahogy a Ptk. 4:121. § (4) bekezdés mondja – különös méltánylást érdemlő esetben – miniszteri engedélyhez kötöttek.

3.2. A biztosítási alapon járó családtámogatások kérdése

A fenti kérdések vizsgálatát nem elegendő azonban csak az alanyi jogon és a rászorultsági alapon járó ellátások keretében megvizsgálni. Ennek az indoka, hogy az egészségbiztosítás pénzbeli ellátásai a táppénz kivételével kizárólag a gyermekvállaláshoz kapcsolódnak. A kötelező egészségbiztosításról szóló 1997. évi LXXXIII. tv. (továbbiakban Ebtv.) törvény pénzbeli ellátásai között találjuk a csecsemőgondozási díjat, a gyermekgondozási díjat és 2020. január 1-jétől az örökbefogadói díjat. Mindhárom ellátás jellemzője, hogy feltételezi, hogy az igénybe vevő biztosítottnak minősül, de legalábbis rendelkezik a szükséges előzetes biztosítási idővel. A jogszabály ezekre az ellátásokra nem családi támogatásként tekint, hanem mint a gyermekvállalás okán fellépő keresőképtelenség kompenzálására.⁵⁶ Ez az ellátás átmenetet képez a társadalombiztosítási és családi támogatások között. Hasonlóan a korábbiakhoz, a család itt is adott fogalomnak tekintendő, mely külön magyarázatot nem kap. Ami viszont ennél fontosabb, hogy ki rendelkezik szülői vagy törvényes képviselői jogosultságokkal. Ugyan családi ellátásnak tekinthetjük, de nem a családban élés, és nem is a házasságon alapuló életközösség a feltétele, hanem az egyén keresőképtelen mivolta és az, hogy az Alaptörvény XIX. cikkében megfogalmazott többletkötelezettséget vállal gyermekvállalás formájában. Ezek az ellátások az örökbefogadás esetén is járnak. Itt szintén ugyanabba ütközünk, hogy mivel az örökbefogadási jog korlátozásra került, így az igénylők köre is lecsökkent. Csak annak az egyedülálló szülőnek és élettársaknak járnak ezek az ellátások, akik saját gyermekük után veszik igénybe az ellátást, vagy engedélyezték számukra az örökbefogadást.

Az örökbefogadói díj igénybevétele pedig teljesen leszűkül, mivel ezt az ellátást érinti a leginkább az örökbefogadási szabályok szűkítése.

3.3. Babaváró támogatás és a családok otthonteremtési kedvezménye (CSOK), mint szociális ellátás?

Ez a két különleges támogatási forma a Családvédelmi Akcióterv elemeként jelent meg 2019-ben. Sokakban felmerült a kérdés, hogy az ilyen jellegű ellátási formákat hová soroljuk. Nem a szociális jogban megszokott formában nyújtott ellátás, hanem kölcsön formájában biztosított juttatás. Jogos lehet a kérdés, hogy akkor miért foglalkozunk a kérdéssel jelen tanulmány keretei között. Ennek az egyik oka, hogy maga a Szociális törvény is ismerte segélyszerű juttatásnak kölcsön formájában

⁵⁶ HOFFMAN István: *Bevezetés a társadalombiztosítási és szociális jogba*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020, 193–194.

nyújtását. Az önkormányzati segély volt ilyen ellátás.⁵⁷ A két ellátási forma célját vizsgálva azonban a klasszikus értelemben vett szociális jelleg nem mutatkozik meg. Fontos szociálpolitikai célt emel ki mindkét eszköz. A lakhatási problémák enyhítésére törekszik. Anélkül, hogy a részleteiben belemennénk megállapítható, hogy nem a társadalom széles rétegeihez szólnak ezek az ellátások. Ezek kifejtését egy következő tanulmányban terveznénk a jelenlegi szűkös keretek okán. A tanulmányunk szempontjából nagyon érdekes a fogalomhasználat. A CSOK ugyanis alapfeltételként írja elő a házastársak vagy az élettársak által közösen benyújtott kérelmet, a babaváró támogatás esetében viszont csak a házastársak közösen benyújtott kérelme alapján indul meg az eljárás. Ugyanazon a programon belül a család két jogszabályi értelmezésével találkozhatunk, mely szerint nem mindig egyformán elismerendő az élettársi kapcsolatban vállalt gyermek státusza a házasságon alapuló gyermekvállalással.

Összegzés és következtetések

Mindezek alapján jogosan merül fel a kérdés, hogy hogyan definiálható mindennek fényében a család fogalma. A család jogi fogalmának meghatározása – álláspontunk szerint – még mindig komoly nehézségekbe ütközik, ugyanakkor úgy véljük, vannak olyan közös pontok, közös jellemzők ezen kapcsolatrendszerekben, amivel ezek a jogviszonyok elkülöníthetők a magánjog más jogviszonyaitól. A szociális jog keretében meghatározott családfogalom azonban sokszor nincs átfedésben a Ptk.-beli és az Alaptörvényben található szabályokkal. Sokkal szélesebb és neutrálisabb fogalomként értékelhetjük, ami illeszkedik a szociális ellátások célrendszeréhez. A legtöbb ellátásnál nem is maga a család az alapdefiníció, hanem a szülői jogállás, mely nem utal vissza a család fogalmára. Ennek megfelelően még szükségesebbé válik az, hogy egységes terminológiával közelítsünk a kérdéshez. Közös jellemzőket szükséges találni, mely valamennyi szabályozási területen képesek átfogni azt az alanyi kört, akiket hétköznapi értelemben is családtagnak nevezünk. Ezek a jellemzők lesznek azok, amelyek központi elemét képezik a családi jogviszony fogalmának, éppen ezért kísérletet teszünk ezen fogalom alapjainak lefektetésére. A fentebb kifejtettek fényében egyértelmű, hogy a származás vagy az örökbefogadás már nem képezheti kizárólagosan az alapját a családi kapcsolatoknak, hanem olyan neutrális definicionális elemekre van szükség, amelyek az atipikusnak mondható élethelyzeteket is képesek lefedni. Álláspontunk szerint az egyik ilyen elem a felek között fennálló érzelmi közösség, hiszen az kétségtelen, hogy ennek léte az, ami igazán megkülönbözteti a családi jogviszonyokat más jogviszonyoktól. Mindazonáltal azt is szükséges hangsúlyozni – és ez elsősorban a rokonság kapcsolatán mutatkozik meg, hogy a felek személyes viszonyán túl a köztük fennálló gaz-

⁵⁷ TÁRCZY Edit Zsuzsanna: Az önkormányzati segély szabályozásának problémái Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önkormányzati rendeleteiben. In: *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa* (szerk.: Szabó Miklós). Miskolc, 2015, 293–297.

dasági kapcsolat – a vagyoni értéket magában hordozó tartási jog és kötelezettség – az, ami szintén közös pont lehet valamennyi tipikus és atipikus családi kapcsolatban. Ráadásul a gazdasági jelleg a szociális jog területén is nyomon követhető, hiszen az ellátások szignifikáns része a felek gazdasági értelemben vett vagyoni helyzetének javítását, jobbítását is szolgálja. Ennek megfelelően a családi jogviszony fogalma akképpen határozható meg, mint természetes személyek között létrejövő olyan jogviszony, amelynek alapja a felek között fennálló érzelmi közösség és a gazdasági kapcsolat.

Felhasznált irodalom

- [1] BARZÓ Tímea: A családjog alapelvei és érvényesülésük nehézségei. *Miskolci Jogi Szemle* XII. évfolyam, 2017, Különszám, 37–58.
- [2] BARZÓ Tímea: A gyermek érdekének védelmét erősítő családjogi alapelv érvényesülésében felmerülő ellentmondások. *Opuscula Civilia* 2017/2., http://archiv.akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/2017_-evi-8_-szam_opuscula-civilia.original.pdf.
- [3] BENCZE Lászlóné: A rokonok eltartása. In: *A családjog kézikönyve* (szerk: Kőrös András). HVG-Orac Kiadó, Budapest, 1995, 435–495.
- [4] BOTH – CSIZMADIA – HAJDU – HORVÁTH – NAGYNÉ: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- [5] DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: A házasság és a család – alkotmányjogi értelemben. *Acta Humana* 2005/4., 71–93.
- [6] DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: A házasság és a család alkotmányjogi helyzete. *Jura* 2006/1., 16–23.
- [7] HEGEDŰS Andrea: Az élettárs fogalma és a kifejezés tartalmi vonatkozásai. *Családi jog* 2006/4., 10–15.
- [8] HEGEDŰS Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010.
- [9] HOFFMAN István: *Bevezetés a társadalombiztosítási és szociális jogba*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020.
- [10] HUNGLER Sára – KENDE Ágnes: Nők a család- és foglalkoztatáspolitikai keresztútján. *Pro Futuro* 2019/2., 100–117. <https://10.26521/Profuturo/1/2019/3881>.
- [11] Nóra JAKAB: The maze around a social benefit. In: *A Szociális segély csökkentésének hatásai a vidéki Magyarországon. 2012: interdiszciplináris dokumentáció* (szerk: Nagy Katalin). Pro Cserehát Egyesület, Budapest, 2013, 1–43.

-
- [12] KISTELEKY – LÖVÉTEI – SZEGVÁRI – RÁCZ – SCHWEITZER – TÓTH: *Egyetemes állam- és jogtörténet; ókor-feudális kor*. HVG-Orac, Budapest, 1998.
- [13] KOVÁCS János: *Társadalompolitika – Szociálpolitika*. Agroinform Kiadó, Budapest, 2006.
- [14] KÖRÖS András: A családjog jövője: Az új Ptk. Családjogi könyve – a 2013. évi V. törvény és a Szakértői Javaslat összevetése; Első rész: Alapelvek, Házasság, Élettársi kapcsolat. *Családi Jog* 2013/3., 1–8.
- [15] KÖRÖS András: Szerkesztőbizottsági javaslat: Harmadik rész – Az élettársi jogviszony. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2006/2., 3–10.
- [16] KRISTON Edit: A család és ami mögötte van – A szociológia válasza a fogalomalkotás tükrében. In: *Doktoranduszok Fóruma*. A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa (szerk.: Prof. dr. Szabó Miklós), Miskolc, 2018, 63–67.
- [17] KRISTON Edit: A család megítélése Európában, különös tekintettel az azonos nemű párok helyzetére. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolcien-sium (Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai)* 2019/1., 85–96.
- [18] KRISTON Edit: A de facto élettársi kapcsolat és törvényen alapuló vagyoni viszonyaik. *Ügyvédek Lapja* 2019/9–10., 28–32.
- [19] LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Szent István Kiadó, Budapest, 2013.
- [20] MÉLYPATAKI Gábor: A család, mint szociálpolitikai fogalom. In: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század kihívásainak tükrében* (szerk.: Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett). Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017, 103–119.
- [21] SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok – Alkotmánytan II*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- [22] ORBÁN Zsófia – PAPP Andrea Krisztina: *Családtámogatási kézikönyv*. Complex Kiadó, Budapest, 2012.
- [23] SCHANDA Balázs: A házasság intézményének védelme a magyar alkotmányjogban. *Iustum Aequum Salutare* 2008/3., 65–73.
- [24] SZEIBERT Orsolya: *Az élettársak és vagyoni viszonyaik: különös tekintettel a magyar ítélkezési gyakorlatra és a házasságon kívüli partnerkapcsolatok szabályozási megoldásaira Európában*. HVG-Orac, Budapest, 2010.
- [25] SZEIBERT Orsolya: Házasság-házasságon kívüli partnerkapcsolat-család a nemzetközi emberi jogi egyezmények, az Alkotmány és az alkotmánybírósági gyakorlat tükrében. In: *Alkotmányosság a magánjogban* (szerk: Sajó András). Complex Kiadó, Budapest, 2006, 245–265.

- [26] SZŰCS Zoltán: *A háztartás és család fogalma*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2006.
- [27] TÁRCZY Edit Zsuzsanna: Az önkormányzati segély szabályozásának problémái Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye önkormányzati rendeleteiben. In: *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa* (szerk.: Szabó Miklós). Miskolc, 2015, 293–297.